

สยามในสิ่งพิมพ์ของฝรั่งเศสสมัยรัชกาลที่ 4 (Le Siam du règne de Rama IV dans la Presse française)

ดร.สุนันตา ฟาเบร

บทคัดย่อ

การขึ้นครองราชย์บัลลังก์ของพระเจ้าชาร์ลที่ 10 และความมั่นคงทางการเมืองภายในประเทศ ทำให้ปี ค.ศ. 1824 คนฝรั่งเศสกลับมาสสนใจประเทศที่อยู่ไกลโพ้น แต่สิ่งพิมพ์กลับล่าช้า คือนำข่าวสารที่พิมพ์มาก่อนแล้วในประเทศอังกฤษมาพิมพ์ใหม่

การที่นำเรือกลไฟเข้ามาใช้แทนเรือใบทำให้การติดต่อทางทะเลพัฒนาขึ้น และทำให้ความสนใจประเทศไทยมากขึ้น คู่ได้จากที่มีการพิมพ์บทความ และหนังสือเกี่ยวกับเมืองไทยถึงประมาณร้อยชิ้น ข้อเขียนนี้ส่วนมากเป็นข้อเขียน “มือสอง” ยกเว้นหนังสือสามเล่มเท่านั้น เอกสารที่น่าสนใจที่สุดเป็นเอกสารที่เขียนโดยมิชชันนารี พวกพ่อค้าอยู่แต่กับการทำบัญชีและนักการทูตหน้าที่บังคับให้ต้องสงวนถ้อยคำ เรื่องราวที่พิมพ์อันดับแรกเป็นการเล่าเรื่องการเดินทาง จากนั้นเป็นเส้นทางที่แฉะวมและสุดท้ายเป็นข้อเขียนเชิงโฆษณาสนองตอบนโยบายต่างประเทศฝรั่งเศสสมัยดังกล่าว

จุดหนึ่งที่ได้รับจากงานเขียนนี้ คือมีข้อมูลมาจากที่เดียวกันหรือมีแนวโน้มมาจากการสังเกตการณ์จากเส้นทางเดียวกันและมักจะจำกัดอยู่แต่เมืองซ้ำๆ กัน การบันทึกการเดินทางของนักเดินทางมีจุดรวมอยู่ที่ความประทับใจในการเดินทาง ที่บ่อยครั้งห่างไกลจากความเป็นจริงเนื่องจากการถ่ายทอดที่ไม่ถูกต้อง การแปลที่ไม่สมบูรณ์ให้กับผู้เขียนที่ไม่รู้ภาษาไทย ในการบันทึกการเดินทางผู้เขียนพยายามแบ่งปันประสบการณ์ส่วนตัวให้กับผู้อ่าน ขณะเดียวกันในงานเขียนแบบ Compilation หรือการนำข้อเขียนจากที่ต่างๆ มาประติดประต่อกันนั้น เป็นการให้ภาพจริงของประเทศไทยมิใช่จุดสำคัญ การสนองตอบรสนิยมอยากรู้อยากเห็นเรื่องแปลกๆ ของผู้อ่านถือว่าสำคัญที่สุดและยังทำให้หนังสือขายได้ดีด้วย

การศึกษางานพิมพ์เหล่านี้ทำให้เราทราบถึงความคิดของคนฝรั่งเศสที่มีฐานะ และการศึกษาตีความว่าคิดอย่างไรต่อประเทศไทยและพลเมืองไทย

Abstract

With the accession of Charles X and the stabilization of interior policy, 1824 marked the revival of the curiosity of French people for far away countries. The newspapers of that period merely resumed belatedly the information already published in Great Britain.

Sailing ships being replaced by steam ships enable the shipping service to increase and create a revival of interest for Thailand, marked by the publication of several hundred articles and a certain number of work; these writing are, for the most part, at second hand and only three books escape these rules. The most interesting documents were composed by missionaries. The merchants remained above all accountants and the diplomats were prisoners of their attitude of reserve. The original publications were, in the first place, accounts travels, then itineraries and, finally, propaganda works inspired by the foreign policy of contemporary France.

A certain unity of form emerges from all this literature, often drawn from the same sources or inspired from observation of the same itinerary, nearby always limited to the same towns. The accounts by these travelers were centred on an impression of journeying, often quite far from the reality, for distorted by an erroneous interpretation of facts, even though effectively observed, or by a shower of distortions in the translation, inevitable by authors ignorant of the Thai language.

Résumé

Avec l'avènement de Charles X et la stabilisation de la politique intérieure, 1824 marqua la renaissance de la curiosité des Français pour les pays lointains. La presse de l'époque se contente alors de reprendre tardivement les informations publiées en Grande-Bretagne.

Le remplacement des voiliers par les bateaux à vapeur permet le développement des relations maritimes et suscite un regain d'intérêt pour la Thaïlande, marqué par la publication d'une centaine d'articles et de quelques ouvrages. Ces écrits sont pour la plupart de seconde main et seuls trois livres échappent à cette règle. Les documents les plus intéressants furent rédigés par des missionnaires, les commerçants demeurant avant tout des comptables et les diplomates restant prisonniers de leur obligation de réserve. Les publications originales furent en premier lieu des récits de voyages, puis des itinéraires et enfin des écrits de propagande inspirés par la politique étrangère de la France contemporaine.

Une certaine unité de ton se dégage de toute cette littérature, souvent puisée aux mêmes sources ou inspirée par l'observation du même itinéraire presque toujours limité aux mêmes villes. Les récits des voyageurs étaient centrés sur l'impression de voyage, souvent assez lointaine de la réalité car faussée par l'interprétation erronée de faits pourtant effectivement observés ou par les déformations de traductions en cascade, indispensables à des auteurs ignorant la langue thaïe. Dans les récits, l'auteur essaie de partager son expérience personnelle avec le lecteur, tandis que souvent dans les compilations la découverte de la Thaïlande ne constitue pas l'objet réel de l'ouvrage, mais fournit plutôt le prétexte qui permet d'abreuver la soif d'anecdotes exotiques du lecteur et aide ainsi à faire monter le tirage et l'épaisseur de la publication.

L'étude de ces textes nous instruit sur ce que pensait la bourgeoisie française cultivée de la thailande et ses habitants

การติดต่อระหว่างประเทศไทยและประเทศฝรั่งเศสสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 นับว่ามีน้อยมาก แทบจะเรียกได้ว่าไม่มีเลยเนื่องจากคนฝรั่งเศสมุ่งความสนใจไปยังเหตุการณ์ที่ไม่สงบใกล้ตัว คือ การปฏิวัติฝรั่งเศส (ค.ศ. 1789 – 1799) การสร้างรัฐและการขยายอำนาจของพระเจ้านโปเลียนที่ 1 (ค.ศ. 1804-1815) ที่เราเรียกว่าสมัชเอ็มไพร์ (Empire) ต่อมาปี ค.ศ. 1820 พรรคเสรีก่อการจลาจลใหญ่ระหว่างปี ค.ศ.1821-1823 และมีเหตุการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศแทรกเข้ามา คือ ฝรั่งเศสรุกรานสเปน ด้วยเหตุผลทั้งหมดนี้ทำให้คนฝรั่งเศสไม่มีเวลาสนใจประเทศไทยใกล้เคียงประเทศในเอเชียตะวันออกไกล

มาถึงสมัยพระเจ้าชาร์ลที่ 10 ขึ้นครองราชย์ใน ค.ศ.1824 กษัตริย์พระองค์นี้ทรงสนับสนุนมิชชันนารีให้ไปเผยแผ่ศาสนาในต่างประเทศ คนฝรั่งเศสจึงได้เอกสารที่มิชชันนารีเขียนถึงประเทศทางเอเชียกลางและเอเชียตะวันออกไกลบ้าง ต่อมาสมัยรัฐบาล Monarchie de Juillet (ค.ศ.1830-1848) ภายใต้การปกครองของพระเจ้าหลุยส์-ฟิลิป มีนโยบายส่งเสริมการเดินทางรอบโลกและการแสวงหาสิ่งใหม่ๆ ทำให้เกิดการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความอยากรู้อยากเห็นว่าประเทศไกลโพนนั้นเป็นอย่างไร สมัยนี้คนฝรั่งเศสมีบทบาทเกี่ยวกับประเทศอียิปต์, ประเทศที่อยู่ทางทวีปแอฟริกาตอนเหนือ และประเทศในหมู่เกาะแควออสเตรเลีย แต่ข้อเขียนเกี่ยวกับเมืองไทยยังมีน้อยมาก โดยเฉพาะปี ค.ศ. 1833, 1841, 1842, 1843 ปรากฏว่าไม่มีเลย เหตุผลก็คือว่า เรือสินค้าที่มาจากยุโรปนั้นจะหยุดที่ประเทศอินเดีย จากนั้นก็อ้อมแหลมมลายูไปค้าขายกับประเทศจีน การมาเมืองไทยจะต้องตั้งใจมาเป็นพิเศษเพราะเมืองไทยไม่ได้เป็นทางผ่าน คือ เมื่อมาถึงเรือใหญ่ต้องมาทอดสมอที่ปากน้ำแล้วใช้เรือขนาดเล็กย้อมวิ่งต่อเข้าถึงกรุงเทพฯ มิชชันนารีมักต่อเรือโดยสารจากปากน้ำแล่นเลียบฝั่งมาจนถึงกรุงเทพฯ บางคนเดินเท้าเข้ามาทางมาเลเซีย ถือโอกาสเผยแผ่ศาสนาตามทางจนถึงกรุงเทพฯ

ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 การส่งข่าวสารใช้วิธีการถ่ายทอดกันแบบปากต่อปาก การพิมพ์เพิ่งเกิดขึ้นต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 สิ่งพิมพ์มีออกมาหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นแบบรายปักษ์จนไปถึงไบปลิว จากขนาด 32 หน้ายก ไปจนถึง 4 หน้ายก ประเภทของหนังสือมีตั้งแต่นิยาย การจดบันทึก เหตุการณ์ การเล่าประสบการณ์ไปจนถึงหนังสือวิชาการ นอกจากนั้นยังมีหนังสือพิมพ์และวารสารที่มีรูปภาพประกอบ

ข่าวสารเมืองไทยในหนังสือพิมพ์ของฝรั่งเศสสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีน้อยมากด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วข้างต้นและยังมีเหตุผลอื่นมาเพิ่ม คือ สำนักพิมพ์ของฝรั่งเศสสมัยนี้รับข่าวเอเชียมาจากประเทศอังกฤษ สมัยนั้นฝรั่งเศสยังไม่มีสำนักข่าวของตนเองอย่าง AFP (Agence France Presse) ในปัจจุบัน สำนักข่าวอวาซ (Havas) เพิ่งจะตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1832 และต้องใช้ เวลาอีกหลายปีที่ Havas จะสนใจทำข่าวเมืองไทยอย่างจริงจัง เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวกมีอุปสรรคมากจึงไม่มี

หนังสือพิมพ์ฉบับใดส่งนักข่าวมาประจำ หรือแม้แต่มาหาข่าว ความคิดและความรู้สึกของคนฝรั่งเศสสมัยนั้นรู้สึกว่ามีเมืองไทยนั้นอยู่ไกลมากเหลือเกิน ทั้งๆ ที่มีการติดต่อค้าขายระหว่างยุโรปกับจีน ฉะนั้นข่าวเกี่ยวกับเมืองไทยในสิบปีแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 จะเป็นข่าวที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ของประเทศอื่น ต่อจากนั้นหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสนำมาลงอีกครั้งหนึ่ง เช่น เรื่องฝ่าแผ่นดินสยามอิน-จัน ผู้เขียนชื่อ จอฟฟรัว แซงต์-ฮิแลร์ (Geoffroy Saint-Hilaire) เขียนลงในหนังสือพิมพ์รายวัน ชื่อ โมนิเตอร์ (Moniteur) ฉบับวันที่ 29 ตุลาคม ค.ศ. 1829 บทความยาวถึงหนึ่งหน้ากระดาษ ลงในโอกาสที่แผ่นดินสยามเดินทางมาโฉบตัวในประเทศฝรั่งเศส ข่าวเมืองไทยสมัยนี้จึงเป็นข่าวที่ลงในหนังสือของประเทศอื่นมาก่อนแล้วทั้งสิ้น

มาถึงสมัยที่เรือกลไฟมาแทนเรือใบ ทำให้การเดินทางปลอดภัยและสะดวกขึ้น การติดต่อทางเรือมีมากขึ้น หนังสือพิมพ์ลงข่าวเมืองไทยเพิ่มขึ้น เพราะมีคนฝรั่งเศสอาชีพต่างๆ เดินทางมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามหนังสือพิมพ์เหล่านี้ก็ยังไม่มีการประจำของตัวเองในเมืองไทยที่จะคอยให้ข่าวอย่างสม่ำเสมอและบ่อยครั้งขึ้น ดังนั้นข่าวสารเกี่ยวกับเมืองไทยจึงยังคงหายากเหมือนเดิมถึง ปี ค.ศ. 1853 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 หนังสือพิมพ์รายวัน ชื่อ โมนิเตอร์ยูนิเวอร์แซล (Moniteur Universel) ลงบทความของนายเอเตียน กาลลัว (Etienne Gallois)⁽¹⁾ ติดต่อกันถึง 4 ฉบับ ผู้เขียนเขียนเรื่องเมืองไทย แต่ยังไม่เคยมาเมืองไทยเลย⁽²⁾ เขาเล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศฝรั่งเศสและประเทศไทยว่ามีความสัมพันธ์ทั้งทางการเมือง และทางศาสนามาตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 สามปีต่อมาหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ได้ลงพิมพ์สนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ฉบับลงวันที่ 15 สิงหาคม ค.ศ. 1856⁽³⁾ พร้อมเล่าชี้แจงว่าคนฝรั่งเศสทุกคนที่อยู่ในอาณาจักรไทยจะอยู่ในความคุ้มครองของกงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ และมีสิทธิจะมีสิทธิเผยแพร่ศาสนาได้ตามใจชอบ มีสิทธิในการสร้างโบสถ์และโรงเรียนในพื้นแผ่นดินไทย โดยมีข้อแม้ว่าต้องเคารพกฎหมายของประเทศไทยอีกทั้งคนสัญชาติฝรั่งเศส ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพในทางการค้าด้วย หนังสือพิมพ์ฉบับเดียนี้ พิมพ์รายละเอียดของสนธิสัญญา⁽⁴⁾ ในฉบับปี ค.ศ. 1858 ในปีนี้เช่นเดียวกันที่นายเลอง เดอ โรซีนี (Léon de Rosny) เขียนบทความเชิงโฆษณาชวนเชื่อถึงผลประโยชน์ของฝรั่งเศสในประเทศไทย⁽⁵⁾ บทความนี้ลงในหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์ชื่อ ลาเพรส (La Presse)⁽⁶⁾ อีกบทความหนึ่งลงเกี่ยวกับโคลนหรือแปลตามชื่อเขียนฝรั่งเศสใช้ว่า กองทัพทหารหญิงของพระมหากษัตริย์ไทย⁽⁷⁾ ที่ฝรั่งเศสเรียกว่า “อามาซอน” (Amazones) วันที่ 16 ธันวาคม ค.ศ. 1853 หนังสือพิมพ์ Moniteur Universel รายงานข่าวเกี่ยวกับการที่สมเด็จพระจอมเกล้าฯ เสด็จออกมารับนายคาสเทลโน (Castelnu) กงสุลฝรั่งเศส⁽⁸⁾ ปี ค.ศ. 1861 มีเหตุการณ์สำคัญที่เรียกร้องความสนใจจากประชาชนฝรั่งเศสคือ คณะทูตไทยมาถึงปารีส หนังสือพิมพ์ Moniteur Universel ลงข่าวหน้าแรกตอนพระเจ้า นโปเลียนที่ 3 เสด็จออกมารับคณะทูตไทยที่พระราชวังฟองแตน โบด (Fontainebleau) จากนั้นวันต่อๆ มาจะมีการรายงานถึงกิจกรรมและเยี่ยมชมของคณะทูตไทยในคอลัมน์ข่าวย่อย⁽⁹⁾ และในเวลาเดียวกันในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ก็รวบรวมบทความทั้งหมดของ Etienne Gallois เรื่อง “ความสัมพันธ์

ระหว่างประเทศฝรั่งเศสและประเทศสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 อาณาจักรไทยหรือสยามปัจจุบัน” ในหน้าสุดท้าย⁽¹⁰⁾ จากนั้นผู้เขียนคนเดียวกันนั้นได้เขียนสรุปข่าวจากหนังสือพิมพ์ต่างชาติเรื่องกงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ เข้าเฝ้ามหากษัตริย์ไทย⁽¹¹⁾

ฝรั่งเศสสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีสิ่งพิมพ์ประเภทวารสารเกิดขึ้นมากมายส่วนมากเป็นวารสารที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อกลุ่มผู้อ่านที่มีการศึกษา ประเภทของวารสารมีหลากหลาย ในที่นี้ขอกล่าวเฉพาะวารสารที่มีส่วนทำให้คนฝรั่งเศสรู้จักเมืองไทยมากขึ้น ขอเรียงตามลำดับดังนี้ Nouvelles Annales des Voyages de la Propagation de la Foi พิมพ์เล่มแรก ค.ศ. 1822 เป็นวารสารของศาสนาคริสต์ในปีเดียวกันเกิดวารสารทางการเดินทางและภูมิศาสตร์ ชื่อ Bulletin de la Société de Géographie หนึ่งปีต่อมาเริ่มวารสาร Revue des Deux Mondes เพิ่มขึ้นอีกเล่มหนึ่ง แนวทางของวารสารเล่มนี้ไม่มีขอบเขตจำกัด ปี ค.ศ. 1859 มีวารสารทางการเมืองเศรษฐกิจออกมาชื่อ Revue de l’Orient et l’Amérique ของนาย Léon de Rosny ที่ต่อมาได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับเมืองไทยอยู่หลายเรื่องวารสารสำหรับการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวชื่อ Le Tour du Monde พิมพ์เป็นฉบับแรกเมื่อ ค.ศ. 1860 วารสารทางมนุษยวิทยา ชื่อ Revue américaine et orientale เกิดเมื่อ ค.ศ. 1862 รวมบทความเกี่ยวกับ ประเทศไทยในวารสารฝรั่งเศสสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทั้งหมดประมาณหนึ่งร้อยเรื่องลงพิมพ์ไม่สม่ำเสมอ แล้วแต่ปี ปีหลังจากที่เริ่มใช้เรือกลไฟแทนเรือใบมีคนเดินทางมากซื้อเขียนก็มากตาม ยกตัวอย่างเช่นปี ค.ศ. 1828 เป็นปีที่เรือกลไฟเดินทางมาตะวันออกไกลเป็นปีแรกเราจึงเห็นมีบทความต่างๆ เช่น เรื่องการเผยแพร่ศาสนาคาทอลิกในประเทศไทย⁽¹²⁾ หนึ่งเรื่อง บันทึกความทรงจำของลัทธิเบ เดอ ชัวซี (l’abbé de Choisy) สองเรื่อง⁽¹³⁾ สรุปเรื่องสยามจากเรื่องบันทึกของคณะทูตในประเทศสยามหรือ Journal d’une ambassade à Siam โดยจอห์น ครอฟอร์ด (John Crawford)⁽¹⁴⁾ มีพิมพ์หนึ่งเรื่องและจดหมายของ Bruguière ซึ่งมี 37 หน้า บรรยายเรื่องเมืองไทย⁽¹⁵⁾ ประเภทของนักเขียนมี 2 ประเภท นักเขียนประเภทหนึ่งคือ นักเขียนที่เขียนจากประสบการณ์ของตนเอง นักเขียนประเภทสองคือ นักเขียนที่อ่านหนังสืออื่นแล้วมาเขียน

นอกจากหนังสือพิมพ์และวารสารแล้ว ยังมีงานพิมพ์ที่เป็นประเภทหนังสือเกี่ยวกับเมืองไทยอีก แต่ส่วนมากเขียนโดยผู้เขียนที่ไม่ได้มาเห็นเมืองไทยด้วยตนเอง ส่วนนักเขียนที่นำประสบการณ์ของตนเองมาเขียนมีจำนวน 3 คนเท่านั้น คือ พระสังฆราชปาลเลอกัวซ์ (Pallegoix) เขียนเรื่อง “เล่าเรื่องราวอาณาจักรไทยหรือสยาม” (Description sur le royaume thai ou Siam) พิมพ์ปี ค.ศ. 1854 มี 2 เล่มจบ นายอเมเด กรอง (Amédée Gréhan) เขียนเรื่อง “ข้อสังเกตเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม” (Notice sur le royaume de Siam) พิมพ์ปี ค.ศ. 1867 และครั้งที่ 2 ค.ศ. 1868 อีกคนคือนายองรี มูโฮท์ (Henri Mouhot) เขียนเรื่อง “การเดินทางในราชอาณาจักรสยาม, กัมพูชา, ลาว และส่วนอื่น ๆ ทางตอนกลางของอินโดจีน” (Voyage dans le royaume de Siam, de Laos et autres parties centrales de l’Indo-Chine) สำนักพิมพ์อาแซท (Hachette) จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1868⁽¹⁶⁾ ส่วนหนังสือเล่มอื่นๆ

เนื้อหา นำมาจากหนังสือที่พิมพ์ขึ้นก่อนแล้วทำให้ภาพลักษณ์ของเมืองไทยถูกย่ำอีกครั้ง ผู้อ่านไม่ได้ภาพลักษณ์ใหม่ๆ ยกตัวอย่างได้จากตัวเลขที่แสดงจำนวนประชากรที่ผู้เขียนให้ไว้เมื่อปี ค.ศ.1854 เป็นจำนวนเดียวกับปี ค.ศ.1868 หมายความว่าภายใน 14 ปีนั้นประชากรในเมืองไทย ไม่เพิ่มขึ้นเลย ภาพลักษณ์อันซ้ำซากไม่มีการเปลี่ยนแปลงของเมืองไทยที่คนฝรั่งเศสได้นั้นมีสาเหตุจากที่นักเขียนประเภทสองหรือประเภทที่ไม่ได้เขียนจากประสบการณ์ที่เห็นมา นำข้อความจากที่เป็นภาษาอังกฤษมาถ่ายทอดอีกต่อหนึ่ง แต่ก่อนจะถ่ายทอดมาจะต้องคำนึงถึงความล่าช้าระหว่างหนังสือต้นแบบที่พิมพ์ออกมาสู่ตลาดและเวลาที่นักเขียนประเภทสองนำมาใช้อีกที จึงทำให้เนื้อหาไม่ทันกับเหตุการณ์คุณค่าของหนังสือจึงหมดไป จะยกตัวอย่างให้ดูอีกสามอย่าง ตัวอย่างที่หนึ่งเป็นงานของนายคูบัว เดอจองชัญญี (Dubis de Joncigny) ปี ค.ศ. 1850 งานเขียนของเขาเกิดจากการรวบรวมข้อความมาจากงานของนายยอร์จ ฟินเลย์สัน (George Finlayson) ที่พิมพ์ขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1826⁽¹⁷⁾ และของ John Crawford ที่พิมพ์เมื่อ ค.ศ.1830⁽¹⁸⁾ ตัวอย่างที่สองเป็นบทความของเซ ลาโวลเล่ (C. Laovollée) ที่พิมพ์ในวารสาร *Revue des Deux Mondes* ปี ค.ศ.1857 ได้นำเอางานของ John Crawford มาและ ค.ศ. 1862, นายจี อูเมอริ (J.Umery) นำมาใช้เขียนอีกลงในบทความเรื่อง “ข้อสังเกตเกี่ยวกับการลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์สยาม” (Notice sur la chronologie siamoise) นี่เป็นตัวอย่างที่สาม ดังนั้นเราจึงพูดว่าสิ่งที่พิมพ์ขึ้นครั้งแรกโดย John Crawford นั้นเป็นความเห็นที่ได้ไปเห็นมา แล้วต่อมากลายเป็นสิ่งที่มีความหรือพูดได้อีกอย่างว่า ข้อเขียนยกตัวอย่างมาให้ดูนั้นเริ่มจากเรื่องเล่าประสบการณ์ธรรมดามาเป็นข้อความที่เป็นแนวทางการคิดของคนฝรั่งเศสที่มีต่อคนไทย

สิ่งพิมพ์เกี่ยวกับเมืองไทยที่ผู้เขียนเขียนจากประสบการณ์นั้น สะท้อนให้เราเห็นถึงจุดประสงค์ของการเขียนงานนั้นขึ้นมา ทำไมคนเหล่านี้เดินทางไปเมืองไทยและเขียนงานนั้นขึ้นมา ในจำนวนกลุ่มคนฝรั่งเศสที่เดินทางไปเมืองไทยกลุ่มแรกเป็นมิชชันนารี เราจึงพบข้อเขียนของเขา มาก ข้อเขียนเหล่านี้ คือ จดหมายที่มิชชันนารีเขียนติดต่อกับเพื่อนร่วมศาสนาที่อยู่ในประเทศฝรั่งเศส เช่น จดหมาย R.P Bruguière ซึ่งต่อมาเป็นพระสังฆราชของ Capse ลงพิมพ์ใน *Annales de la Propagation de la Foi* ซึ่งเป็นวารสารที่คาทอลิกดำเนินการเผยแพร่ศาสนาจัดทำขึ้น พระสังฆราช Pallegoix ก็ได้เขียนบทความประเภท “ความทรงจำ” อยู่หลายบท⁽¹⁹⁾ พร้อมทั้งมีข้อเขียนเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของมิชชันนารีเกี่ยวกับลักษณะทางภูมิศาสตร์⁽²⁰⁾ ของสถานที่ต่างๆ ที่ท่านผ่านไปเพื่อเผยแพร่ศาสนา และเพื่อหาแหล่งสร้างโบสถ์หรือเพื่อศึกษาบ้านเมืองและผู้คนตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี⁽¹²⁾

สมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้น แทบจะมีแต่ข้อเขียนของมิชชันนารีอย่างเดียวที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเมืองไทยและลงพิมพ์ในวารสารทั่วไป แต่ตั้งแต่ ค.ศ. 1855 ตรงที่นายมงติญี (Montigny) เข้ามาดำรงตำแหน่งกงสุลฝรั่งเศสประจำประเทศไทย ข้อเขียนของมิชชันนารีจึงลงแต่ในวารสารทางศาสนาเท่านั้น ทั้งนี้เพราะมิชชันนารีเห็นว่านโยบายของรัฐบาลฝรั่งเศสเบนเข็มไปทางการเมืองและเศรษฐกิจเสียแล้ว และสิ่งนี้ส่งผลเสียให้แก่การเผยแพร่ศาสนาของท่าน⁽²²⁾ ดังที่

มิชชันนารีสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 ประสบมาแล้ว กลุ่มที่สองที่เดินทางมาเมืองไทยรองจากมิชชันนารีคือพวกพ่อค้า กัปตันเรือคนหนึ่งไม่ทราบนามเป็นคนแรกที่ลงพิมพ์บทความของเขาเกี่ยวกับการค้าไทย⁽²³⁾ พ่อค้าผู้นั้นไม่ค่อยเขียนเห็นจะเป็นเพราะต้องดูแลเรื่องบัญชี การตั้งสินค้าการติดต่อการค้าทำให้ไม่มีเวลา กลุ่มที่สามคือคณะทูต ข้อเขียนของกลุ่มนี้มีน้อยเนื่องจากตำแหน่งหน้าที่บังคับให้ต้องระมัดระวังเรื่องการกระทำและคำพูด มีอยู่ 4 ท่านเท่านั้นที่ทิ้งเอกสารที่น่าสนใจไว้ให้เราศึกษา ท่านแรกชื่อ นายเออร์ติเย่ (Heurtier) เป็นกงสุลฝรั่งเศสประจำอยู่ที่กรุงเทพฯ ปี ค.ศ.1858 ถึง ค.ศ. 1861 ท่านที่สอง ชื่อ นายกาสแตลโน (Castelnau) ที่ให้รายละเอียดกว้างๆ เกี่ยวกับเมืองไทย⁽²⁴⁾ ท่านที่สาม ชื่อ นายเอ็ด.ดู แอลลี (ED.du Hailly) ที่เป็นผู้นำราชสาสน์ของพระเจ้านโปเลียนที่ 3 มาถวายสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านผู้นี้ได้พิมพ์บทความเรื่องความทรงจำในประเทศตะวันออกไกล⁽²⁵⁾ ท่านที่สี่ชื่อนายอเมเด กรอง (Amédée Gréhan) แต่งหนังสือเรื่องราชอาณาจักรสยาม เป็นหนังสือที่มีคนอ่านมาก⁽²⁶⁾ ข้อเขียนเหล่านี้เขียนออกมาในทางบรรยายเรื่องต่างๆ ไปเสียเป็นส่วนใหญ่ไม่มีการแสดงความคิดเห็นส่วนตัวของผู้เขียน เมื่อประเทศไทยเปิดประเทศมากขึ้น เราจึงเห็นว่ามีคนหลายอาชีพเดินทางมา เช่น นาย Henri Mouhot เขาเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่สนใจ ศึกษาธรรมชาติชอบการผจญภัยจนต้องมาพบจุดจบที่ประเทศลาว หลังจากที่ได้เดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทยและกัมพูชาแล้ว ท่านผู้นี้เขียนบันทึกการเดินทางของท่านลงในวารสาร Le Tour du Monde⁽²⁷⁾ และสมุดบันทึกของเขาได้รับการพิมพ์เมื่อ 5 ปีต่อมา⁽²⁸⁾

นักเขียนเจ้าของเรื่องมักเขียนเกี่ยวกับการเดินทางมากกว่าเรื่องอื่น ดูได้จากในวารสารเช่น Les Nouvelles Annales des Voyages หรือ Les Annales de la Propagation de la Foi หรือ Bulletin de la Société de Géographie มีเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิประเทศของประเทศไทยเสียหลายหน้า⁽²⁹⁾ จากนั้นก็เขียนถึงเส้นทางการเดินทางในประเทศไทยให้นักเดินทางได้ใช้ประโยชน์ พร้อมกับสอดแทรกความคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจไว้เบื้องหลัง⁽³⁰⁾ อย่างเช่น ข้อเขียนของ C. Lavollée ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเปิดตลาดทางการค้าใหม่⁽³¹⁾

แม้ว่าจะถูกจัดอยู่ในกลุ่มนักเขียนอาชีพที่มีจำนวนอยู่น้อยนิด นักเขียน-นักเดินทางเหล่านี้ก็มีความแตกต่างไปในเรื่องของจุดมุ่งหมายในการเดินทาง เรื่องความสนใจของแต่ละบุคคลและในเรื่องของอารมณ์ของแต่ละคน การลงความเห็นและรสนิยมของแต่ละคนจึงต่างกันแต่ถึงกระนั้นก็ตามจะมีจุดหนึ่งที่คล้ายกันจนดูเหมือนเป็นลักษณะเฉพาะของข้อเขียนในสมัยนั้น คือเรื่องของเส้นทางการเดินทาง บางครั้งเราจะพบว่าแม้แต่ชื่อเรื่องที่ใช้เหมือนกัน อาจจะเป็นเพราะว่าสมัยนั้นไม่มีหนังสือประเภท “คู่มือนักท่องเที่ยว” หรือข้อมูลให้ศึกษาเกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ก็เป็นไปได้ นักเขียนจำพวกนี้จึงรับหน้าที่นี้มาเพื่อสนองความต้องการแก่ผู้อ่าน ข้อมูลที่ให้บางทีละเอียดมากแม้แต่เทียบราคาค่าเงินบาทออกมาเป็นเงินฝรั่งเศสฝรั่งเศส⁽³²⁾ หรือเขียนแนะนำสถานที่ที่ควรชม⁽³³⁾ หรือไม่ก็เริ่มข้อเขียนด้วยการให้ข้อสังเกตทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับประเทศไทย⁽³⁴⁾ และข้อสรุปเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ประเทศไทย⁽³⁵⁾

เท่าที่กล่าวมานี้ ต้องอย่าลืมว่างานเขียนของนักเดินทาง-นักเขียนนั้นมิใช่จะทำให้ภาพลักษณ์อันแท้จริงของประเทศไทยเสมอไป เราต้องตระหนักถึงความรู้สึกส่วนตัวของผู้เขียนว่าแรกเริ่มนั้นเขาคิดอย่างไรกับประเทศไทย⁽³⁶⁾ นักเขียนบางคนเขียนและลงความเห็นเกี่ยวกับประเทศไทยไปทั้ง ๆ ที่รู้จักประเทศไทยยังไม่พอเพียงเลย อย่างเช่น ที่พระสอนศาสนาชื่อ เคลมองโซ (Clémenceau)⁽³⁷⁾ ได้เขียนไว้ว่าก่อนจะลงความเห็นเกี่ยวกับประชาชนนั้นจะต้องใช้ชีวิตอยู่กับพวกเขาหลาย ๆ ปี เป็นที่น่าเสียดายที่นักเขียนส่วนมากไม่มีความระมัดระวัง ในเรื่องของข้อมูลเหมือนพระสังฆราชคูร์เวซี (Courvézi)⁽³⁸⁾ ทั้ง ๆ ที่พวกเขาจะใช้ชีวิตอยู่ในเมืองไทยนานมากก็ตาม เวลาที่นักเขียนใช้ชีวิตอยู่ในประเทศหนึ่งประเทศใด ไม่ได้เป็นเครื่องวัดถึงคุณภาพของข้อเขียน ยกตัวอย่างเช่นกับต้นเรือคนหนึ่งนำเรือมาแวะขนถ่ายสินค้าที่เมืองไทย เมื่อกลับไปประเทศฝรั่งเศส เขาสามารถเขียนบทความสั้น ๆ แต่ได้ใจความถูกต้องเรื่องพระมหากษัตริย์ไทย รัฐบาล ฯลฯ ขณะเดียวกับที่พระสอนศาสนา ชื่อ Bruguère ใช้ชีวิตอยู่ในเมืองไทยหลายปี เขียนบทความออกมาหลายตอนมาก แต่ใจความไม่ได้ให้ประโยชน์อะไรแก่ผู้อ่านมากนัก เพราะเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการบรรยายไปเรื่อย ๆ ไม่มีสิ่งที่ทำให้ผู้อ่านรู้อะไรเป็นพิเศษ ผู้อ่านที่ต้องการหาข่าวทางการค้า เพื่อว่าจะมาติดต่อการค้าก็จะได้ไม่ได้ข่าวเกี่ยวกับการค้าเป็นพิเศษจากข้อเขียนของพระสอนศาสนาท่านนี้ เป็นต้น

นอกจากนั้นนักเขียน-นักเดินทางที่มีข้อเขียนน่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านมักจะรู้จักเมืองไทยไม่หมดทุกส่วน ทุกคนจะไปที ๆ นักเดินทางรุ่นก่อนไปมาแล้ว เช่น กรุงเทพฯ น้อยคนนักที่จะเดินทางเข้าไปในส่วนลึกของประเทศ ไปรู้จักคนไทยในชนบท ซึ่งสมัยนั้น 90% ของประชากรเป็นชาวนา แต่ข้อเขียนแทบจะไม่มีเรื่องราวและชีวิตของชาวนาเลยมักมีแต่ชีวิตชาวเมืองซึ่งแท้จริงแล้วในเมืองนั้นมีหลายชาติหลายภาษาปะปนกัน จากที่ผู้เขียนศึกษาเส้นทางเดินทางในเมืองไทยของนักเดินทาง บอกได้ว่าแทบทุกคนใช้เส้นทางเดียวกัน ไม่ว่านักเดินทางนั้น ๆ จะเดินทางทางเรือหรือทางบก คนที่มาทางเรือจะออกจากสิงคโปร์ผ่านปากน้ำมาจนถึงขึ้นบกที่กรุงเทพฯ พวกที่มาทางบกก็จะออกจากสิงคโปร์แล้วขึ้นมาทางมาเลเซีย ระหว่างทางก็แวะมาเรื่อย ๆ สถานที่ที่แวะก็เกี่ยวกับนักเดินทางพวกแรกเรารู้ได้จากข้อเขียนของมาลท์-เบริง Malte-Brun ที่ Henri Mouhot เขียนเล่าไว้ว่า⁽³⁹⁾ “ห้องถื่นอันกว้างขวางของคาบสมุทรที่อยู่ระหว่างอ่าวเบงกอลและทะเลจีนนี้มีแต่คนรู้จักแค่ชายฝั่งทะเล ผืนแผ่นดิน ส่วนลึกนั้นไม่ได้ทำประโยชน์อะไรและเป็นที่ทุรกันดารมาก”

พอมาถึงกรุงเทพฯ แล้ว นักเดินทางเหล่านี้จะออกไปยังเมืองบางเมือง ซึ่งเป็นเมืองเดิมที่เคยไปมาแล้ว และมักเป็นเมืองที่อยู่ไม่ไกลจากเมืองหลวง จากนั้นก็ไปแถวท่าเรือและเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นชื่อจันทบุรีหรือจันทบูรณและอยุธยาผ่านตาอยู่เสมอ การเขียนพรรณนาเมืองหนึ่งแล้วข้ามไปพรรณนาอีกเมืองหนึ่ง ทำให้คุณค่าของข้อเขียนลดไปเพราะคนอ่านซึ่งอยู่ไกลเมืองไทยมากในสมัยนั้น อาจคิดว่าเมืองไทยมีแต่เมือง แต่หนทางที่อยู่ระหว่างเมืองคงไม่มีสิ่งที่น่าสนใจ Henri Mouhot ก็เช่นเดียวกันพูดถึงแต่เมืองเป็นส่วนใหญ่⁽⁴⁰⁾ เหมือนกับว่า

ระหว่างทางเขาไม่พบอะไรเลยมีแต่ธรรมชาติ ตามความเป็นจริงการเดินทางต้องมีอุปสรรคมีการหยุดพักแรม สิ่งเหล่านี้เปิดโอกาสให้นักเดินทางมีการติดต่อกับประชาชนและสามารถมีความคิดเห็นจากสิ่งที่ได้ประสบ⁽⁴¹⁾ แต่มีอยู่สิ่งหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง คือ การที่จะได้ภาพลักษณ์ที่แท้จริงของประเทศหนึ่ง ประเทศใดนั้น ไม่เพียงแต่ไปอยู่ที่นั่นหรือเดินทางผ่านที่นั่น เราต้องพูดภาษาของเขาได้ด้วย อย่างในกรณีของประเทศไทยสมัยที่ศึกษาอยู่นี้ Mgr. Pallegoix ได้กล่าวถึงภาษาไทยไว้ว่า “ภาษาไทยเรียนยากมาก จะพูดให้ถูกต้องก็ยาก คนยุโรปต้องใช้เวลา ถึงประมาณสิบปีเพื่อเรียนรู้ภาษาไทย...”⁽⁴²⁾ จากที่ข้าพเจ้าได้ทำการค้นคว้ามาพบว่านักเดินทางที่เขียนถึง ประเทศไทยสมัยนั้นไม่รู้ภาษาไทยในจำนวนนี้ข้าพเจ้าขอยกตัวอย่างมาให้ดู 2 ท่าน คือ Bruguière และ Ed. Du Hailly แล้วพวกเขาทำอย่างไรจึงติดต่อกับพลเมืองของประเทศให้เข้าใจ?

นักเดินทางที่ไปแต่ตามเมือง พยายามคบกับคนที่พูดภาษาหนึ่งภาษาใดที่ใช้กันในสยาม⁽⁴³⁾ มีคนจำนวนน้อยที่พูดภาษาต่างประเทศได้และคนจำนวนน้อยนี้จะถือเป็นตัวแทนของพลเมืองทั้งประเทศไม่ได้ คนเหล่านี้จะอยู่ในกลุ่มธุรกิจ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในพระราชวัง ทั้งสองกลุ่มนี้แต่เดิมใช้ภาษาโปรตุเกสและมาเลย์ ภายหลังเปลี่ยนมานิยมใช้ภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาษาที่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ต่อ ๆ มาสนพระทัย⁽⁴⁴⁾

ส่วนนักเดินทางที่ชอบแซกไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อต้องการรู้จักพลเมืองของประเทศแต่พูดภาษาไทย⁽⁴⁵⁾ ไม่ได้พวกเขาจะอ้างว่า :

“.....ฉันรู้ภาษาโปรตุเกสเพียงพอที่จะเป็นประโยชน์ให้กับพวกเขาบ้างในกรณีจำเป็น ฉันมีคนจีนอยู่กับฉันหนึ่งคน.....และให้เขาเป็นผู้พูดคุยกับเพื่อนร่วมชาติของเขาซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในอาณาจักรสยาม ฉันจ้างชาวสยามที่นับถือคริสต์มาอีกคนหนึ่งทำหน้าที่เช่นเดียวกันกับชาวมาเลย์และชาวสยามที่นับถือคริสต์.....”⁽⁴⁶⁾

การที่ต้องใช้ล่ามที่เป็นคนต่างชาติดังนั้น ไม่ทราบว่าจะก่อให้เกิดความสัมพันธภาพมากแค่ไหนระหว่างนักเดินทางและประชากรชาวสยามคงจะมีไม่มากนักเป็นแน่⁽⁴⁷⁾

คุณค่าของข้อเขียนของนักเขียน-นักเดินทางที่สำคัญไม่ได้อยู่ที่ขอบเขตทางภูมิศาสตร์ที่พวกเขาผ่านไปหรือการใช้ภาษาเท่านั้น แต่อยู่ที่ความสนใจของพวกเขาเองที่จะเล่า นักเดินทางบางคนสนใจเล่าเรื่องตื่นเต้นสั้น ๆ บางคนชอบที่จะเล่าสิ่งที่แปลกไปจากที่ตนเองเคยพบ การบรรยายทัศนียภาพเป็นเรื่องที่นิยมกันมาก นักเขียนทุกคนต้องเขียนไว้ในงานของตน ประเทศฝรั่งเศสสมัยนั้นนิยมเล่าเรื่องป่าไม้ในเขตร้อนชื้น ภูเขาชนิด นกหลากสี กระจับปี่ ช้าง แรด ฯลฯ บางคนเล่าเรื่องสัตว์มากกว่าเรื่องของคนเสียอีก

อีกประการหนึ่ง ไปเห็นเท่านั้นยังไม่พอ ต้องรู้จักบรรยายให้เหมือนภาพจริงที่สุด รู้จักรายละเอียด ต้องเข้าใจและถ่ายทอดออกมาได้แม่นยำ แม้ว่านักเดินทางจะสามารถถ่ายทอดภาพที่สังเกตเห็นได้อย่างแม่นยำ แต่ถ้าไม่เข้าใจความหมายในสิ่งที่เห็นก็ไม่สามารถให้คำอธิบายได้ตรงตามความเป็นจริง ดังนั้นต้องเข้าใจในสิ่งที่เห็นด้วย

ขณะที่ข้อเขียนของนักเดินทางและงานพิมพ์ออกมาเป็นครั้งแรก (หรือที่นักปราชญ์ไทยเรียกว่าเป็นปฐมภูมิ) เป็นการเล่าประสบการณ์ส่วนตัว เป็นเรื่องประทับใจในการเดินทาง เรื่องที่ผู้เขียนต้องการถ่ายทอดให้ผู้อ่าน ซึ่งส่วนมากตั้งใจโน้มน้าวผู้อ่านและต้องการแบ่งปันความคิดเห็น ข้อเขียนแบบ “มือสอง” หรือการคัดข้อความจากที่ต่าง ๆ มาเขียนใหม่ (Compilation) กลับตรงกันข้าม ลักษณะข้อเขียนแบบมือสองนี้เป็นลักษณะเขียนหากิน จุดประสงค์เพื่อเพิ่มจำนวนการขายไม่สนใจจุดประสงค์ของเจ้าของข้อเขียน แต่สนใจที่จะสนองความต้องการหรือรสนิยมของผู้อ่าน ผู้อ่านอยากรู้เรื่องเมืองไทยก็มีเรื่องเมืองไทยออกมาให้อ่านด้วยการนำเรื่องเมืองไทยจากหลายเล่มมาประกอบกัน ภาพลักษณ์ของไทยจากข้อเขียนประเภทนี้จึงไม่ตรงกับความเป็นจริง ช่องว่างระหว่างความเป็นจริงกับข้อเขียนที่พิมพ์ออกมามักน้อยขึ้นอยู่กับหนังสือแต่ละเล่ม ขึ้นอยู่กับความเอาใจใส่ต่อหัวข้อเรื่องที่นำมาเขียนใหม่ของนักเขียนมือสอง และโดยเฉพาะขึ้นอยู่กับนักเขียนที่คนชอบนำมาใช้อ้างอิงอยู่เสมอและส่วนมากจะล้าสมัยเสียแล้ว เช่นชื่อที่พบบ่อยแทบทุกหน้า คือ l'abbé de Choisy, Forbin, d'Orléans, Koempfer, de Guignes, Turpin, Burny, Richardson, Crawford ในเมื่องานเขียนแบบ compilation ต้องการตลาดให้กว้างที่สุด ดังนั้น สิ่งที่พบในงานเขียนประเภทนี้จึงมีเรื่องราวที่เกี่ยวกับสิ่งแปลกไปจากที่คนฝรั่งเคยพบเห็น เช่น เรื่องวัฒนธรรมประเพณี สัตว์ประหลาด ต้นไม้ ดอกไม้ งานเขียนประเภทนี้จะประสบความสำเร็จในการขายได้ดีถ้าทำตามกฎ ดังนี้ คือ ต้องพูดถึงประวัติศาสตร์ของประเทศ ธรรมเนียม ผู้คน ธรรมชาติที่ต่างจากฝรั่งเศสเสียชนิดหน่อย พูดถึงประเพณีมาก ๆ และต่อเติมเสริมแต่งอีก 2 – 3 บรรทัด เพื่อเพิ่มความมีรสชาติให้กับผู้อ่าน งานเขียนแบบ compilation จะให้จินตนาการมากกว่าเหตุผล สนองตอบความอยากรู้อยากเห็นมากกว่าให้งานวิชาการ ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ทำให้ภาพของเมืองไทยแปลกออกไป ล้าสมัย และ “ป่าเถื่อน” เป็นประเทศที่ประหลาด เป็นที่อยู่ของคนประหลาด มีโบราณสถานแปลกและมีสัตว์ที่หน้าตาประหลาดออกไป

แม้ว่าจะมีความแตกต่างที่แยกระหว่างข้อเขียนที่พิมพ์ในหนังสือพิมพ์รายวันในหนังสือและในวารสาร ข้อเขียนที่พิมพ์โดยนักเขียน – นักเดินทางและโดยนักเขียนแบบ compilation แต่ทั้งหมดมีจุดที่เหมือนกันอยู่ คือ เขียนให้คนอ่านหนังสือออกอ่าน ต้องเข้าใจว่าในสมัยนั้นมีคนกลุ่มน้อยที่อ่านหนังสือออก⁽⁴⁸⁾ เพราะฉะนั้นอุปสรรคของข้อเขียนคือ ความไม่รู้หนังสือ ทำให้ข้อเขียนมีอิทธิพลน้อยในหมู่ประชากร ดังนั้นเราจึงหาทางที่จะให้ข้อมูลข่าวสารแก่คนไม่รู้หนังสือด้วยการใช้ภาพ ปัจจุบันเราใช้คำอธิบายประกอบภาพหรือภาพประกอบคำอธิบายคนสามารถเข้าใจได้ทั้งภาพและคำอธิบาย แต่ในสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 คำอธิบายกับภาพแยกออกจากกันอย่างชัดเจน ภาพถือเป็นภาษาสำหรับคนอ่านหนังสือไม่ออก ภาพจะบอกข้อมูลทั้งหมดข้อแตกต่างอีกอย่างคือ ภาพในสมัยปัจจุบันเป็นรูปถ่าย สมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นรูปวาด ภาพถ่ายเกิดขึ้นปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ความแตกต่างไม่ได้อยู่ระหว่างเรื่องของเทคนิคที่ต่างกัน ระหว่างเครื่องมือที่ใช้วาดสลักลงบนฟิล์ม ความแตกต่างจะอยู่ที่ความจริงที่ว่า การถ่ายภาพเป็นศิลปะของการนำภาพ

ของจริงออกมา ส่วนภาพวาดเป็นศิลปะของการสร้างสรรค์และของจินตนาการ ผลที่ออกมาใน
 เด่นชัดเมื่อทั้งสองวิธีถูกนำมาใช้เสนอเรื่องของประเทศที่เราไม่รู้จัก ปัจจุบันเมื่อคนฝรั่งเศสพูดถึง
 เมืองไทย พวกเขาจะได้ภาพจากภาพยนตร์หรือจากภาพถ่าย แต่ในสมัยที่ยังไม่มีเทคนิคการถ่ายภาพ
 จึงเกิดจากจินตนาการของศิลปิน ความเป็นจริงที่ได้จากภาพอาจมีจำกัด ความห่างกันระหว่าง
 รูปแบบไทยและรูปลายเส้นที่ให้กับผู้อ่าน⁽⁴⁹⁾ จึงมีมากขึ้นตามความนิยมที่ผู้อ่านเรียกร้อง คือ อะไรที่
 แปลก ๆ ผู้อ่านชอบทั้งนั้น ยิ่งแปลกยิ่งชอบ ดังนั้นผู้เขียนจึงไม่ค่อยคำนึงถึงความเป็นจริงนัก ขอให้
 หนังสือขายได้เท่านั้น

การถ่ายภาพในปัจจุบัน ถือเป็น การปรับภาพลักษณ์ในอดีตให้มาใกล้กับความ
 จริงขึ้น การใช้ภาพประกอบในสมัยครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นการเสริมเรื่องราวบางเรื่อง
 ที่ทำกันมาแต่เดิมหรือเป็นการเสริมจินตนาการของผู้เขียนให้มีรสชาดยิ่งขึ้น

บทความ บทบันทึกและหนังสือที่พิมพ์ในประเทศฝรั่งเศสเกี่ยวกับเมืองไทย ใน
 สมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นเพียงเอกสารบอกให้เราทราบถึงความคิดเห็นของชาวฝรั่งเศส ใน
 ชั้นผู้มีฐานะและมีการศึกษาที่มีต่อประเทศไทยและพลเมืองไทย ส่วนชนชั้นอื่น ๆ เช่น ชาวนา
 และกรรมกรที่ไม่แสดงความคิดเห็นออกมา เราไม่สามารถทราบได้ว่าพวกเขาคิดอย่างไร ทั้งนี้
 ทั้งนี้เมื่อเราคิดว่าเราวิจัยความคิดเห็นของคนฝรั่งเศสที่มีต่อประเทศไทย ความจริงแล้วเราเพียงแต่ได้
 ความคิดเห็นโดยรวมของข้อเขียนที่มาจากภาพพจน์หรือจากนักเดินทาง

ความคิดเห็นที่ได้มาจากข้อเขียนตลอดต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้นเป็นที่แน่นอนว่า
 มิได้เป็นความคิดเห็นที่เกิดจากเหตุผล แต่เป็นความคิดที่ต้องคล้อยตามรสนิยมของผู้อ่านในสมัยนั้น
 ซึ่งบางครั้งก็ไม่ได้สนใจว่าจะตรงความจริงเท่าไรนัก คนอ่านสนใจเรื่องที่สนองตอบความอยากรู้
 อยากเห็นเรื่องภูมิประเทศ สิ่งไม่คาดฝัน ดังนั้นจะได้ในเรื่องของความรู้สึกมากกว่า ซึ่งก็ถือว่าได้
 สัมผัสความเป็นจริงเกี่ยวกับเมืองไทยส่วนหนึ่ง เพราะถ้าจะมองว่าความรู้มาจากความฉลาดที่จะ
 เข้าใจอะไรได้อย่างรวดเร็วอย่างเดียวนั้นเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง

เชิงอรรถ

1. **Moniteur Universel** วันที่ 10, 11, 12 และ 13 สิงหาคม ค.ศ. 1853.
2. ให้อ่านในบทนำของหนังสือเขา, *L'ambassade de Siam au XVII siècle Le royaume thai ou Siam aujourd' hui*, Paris, E.Panckouke, in-16, VI-195p.
3. **Moniteur Universel** วันที่ 18 สิงหาคม ค.ศ. 1856.
4. **Moniteur Universel** วันที่ 11 มิถุนายน ค.ศ. 1858.
5. เขาเขียนไว้ว่า ปัจจุบันชาวฝรั่งเศสสามารถทำการค้าได้อย่างปลอดภัยในราชอาณาจักรสยาม เพราะมีสถานกงสุลฝรั่งเศสและว่าชาวฝรั่งเศสสามารถส่งสินค้าออกมายังราชอาณาจักรนี้ เช่น ผ้าฝ้าย เหล็ก อาวุธ เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักร คนอังกฤษ คนอเมริกันและคนโปรตุเกส ได้ตั้งสถานีการค้าที่กรุงเทพฯ อยู่ก่อนแล้วและเพื่อให้เส้นทางเดินเรือสั้นลงระหว่างเบงกอลและทะเลจีน ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส กำลังเจรจาเรื่องขุดคลองคอโคคระ
6. **La Presse** วันที่ 25 มิถุนายน ค.ศ.1858.
7. **Moniteur de l'Armée** วันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ. 1858.
8. **Moniteur Universel** วันที่ 16 ธันวาคม ค.ศ. 1858.
9. **Moniteur Universel** วันที่ 28 มิถุนายน ; 11, 17, 19, 21, 30 กรกฎาคม ; 5, 13, 22 สิงหาคม ค.ศ. 1861.
10. **Moniteur Universel** วันที่ 27, 28, 31 กรกฎาคม ; 4, 21, 29, 30 สิงหาคม และ 1 กันยายน ค.ศ. 1861.
11. **Moniteur Universel** วันที่ 6 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1868.
12. "Mission de Siam" ใน **Annales de la Propagation de la Foi**, t. 3, no XV , 1868, p.233
13. "Mémoires de Choisy" ใน **Collection des mémoires de Petitot et Momerque**, LXIII, Paris, 1828(Journal manuscript de P.Bouvet) และใน **Collection des mémoires relatives à l'histoire de France**, LXIII, Paris, 1828
14. "Journal d'une ambassade à Siam par John Crawford, membre de la Société lineenne et de celle de géologie" , in **Bulletin de la Société de géographie**, 1 ère série, X,1828. P.57-69
15. "Lettre de M.Bruguère, mission apostoloque, à M.Langlois, supérieur des seminaries Missions Etrangères" , in **Annales de la Propagation de la Foi**, t. 3 no XV, 1828, p.234-271
16. ข้อความนี้พิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1863 ในวารสาร **Le Tour du Monde**
17. George Finlayson ; *The Mission to Siam and Hué, the capital of Cochin China, in the year 1812-2*, London, J.Murray, 1862, in-8 XXXI-428 p.
18. John Crawford, **Journal of embassy from the governor general of India to the court of Siam and Cochin China, exhibiting a view of the actual state of those kingdoms.**
19. "Mission de Siam : Mémoire sur la mission de siam, adressé à Messieurs des Conseils Centraux de Lyon et de Paris, par Mgr. Pallegoix, vicaire apostolique de Siam" , in **Annales de la Propagation de la Foi**, 26 1854, p. 18-74

20. Mgr. J.B.Pallegoix, “ราชอาณาจักรสยาม บันทึกทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และสถิติ” in **Nouvelles Annales des Voyages**, 5e série, 40, 1854, no 4, p. 35-69. แผนที่ราชอาณาจักรสยามและข้อมูลต่าง ๆ โดยชาร์ล นักภูมิศาสตร์ จัดทำขึ้นภายใต้การนำของ Mgr. Pallegoix in **Journal Asiatique**, 1854, no 4, 5e série, 305-308 (มกราคม) “จดหมายจาก Pallegoix มิชชันนารีฝรั่งเศส”, in *Bulletion de la Société de géographie*, t. 12, 1839, p.169-181.
21. พรรณนาเรื่องราวราชอาณาจักรไทยหรือสยาม ประกอบด้วยการบรรยายถึงลักษณะภูมิประเทศ ธรรมชาติ วิชา ขนบธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ พร้อมแผนที่และภาพประกอบ โดย Mgr.Pallegoix, évêque de Mallos, vicaire apostolique de Siam, Paris, 1854, 2 vol, in-18
22. พวกเขา (มิชชันนารี) พบหลักฐานในจดหมายของ Ch. de Montigny ถึงรัฐมนตรีต่างประเทศ มีใจความว่า “...มันเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะสรรหาสินค้าเพื่อการบริโภคที่อุดมสมบูรณ์ จากแหล่งที่ยังไม่มีใครรู้จัก และที่ข้าพเจ้าไปมา เพื่อส่งมายังประเทศฝรั่งเศส...เพื่อลดราคาสินค้าประเภทข้าวและสินค้าบริโภคอื่น ๆ” แต่ “...จากจดหมายของพระเจ้าองค์นี้ (Pallegoix) บ่งให้เห็นว่าท่านไม่เข้าใจความสำคัญที่ข้าพเจ้าขอให้ท่านช่วย ท่านไม่ทราบเหตุผลเรื่องนี้ต่อพระเจ้าแผ่นดินสยาม...ข้าพเจ้าไม่เสียใจนักและข้าพเจ้าชอบที่จะให้ท่านอ่านแต่ในเรื่องของภาษาเท่านั้น เรื่องอื่น ๆ เจ้าทางศีลธรรมองค์นี้สามารถช่วยได้เป็นบางครั้งบางคราว...ข้าพเจ้าเห็นสมควรให้ท่านดูแลเรื่องของศาสนาของท่าน” (กระทรวงต่างประเทศ, จดหมายโต้ตอบทางการค้า, t.1, 1857-1868, p. 128 และ 109)
23. “ราชอาณาจักรสยาม” in **Nouvelles Annales des Voyages**, 4, 1820, p. 443-445.
24. “บันทึกเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม ตามคำบอกเล่าของ”, A. Heurtier และ F. Castelnau”, in **Nouvelles Annales dea Voyages**, 1859, III p. 225-232
25. “ความทรงจำจากชนบทในตะวันออกไกล ตอนที่ 2 เรื่อง เข็มเมืองสยาม”, in **Revue des Deux Mondes**, 15 sept. 1866.p. 383-410
26. A. Gréhan, **ข้อสังเกตเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม**, Paris, 1867 : พิมพ์ครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1868) ให้ชื่อเรื่องว่า **ราชอาณาจักรสยาม**
27. Henri Mouhot, “การเดินทางในราชอาณาจักรสยาม, กัมพูชา, ลาว และส่วนอื่นทางตอนกลางของอินโดจีน (1858-1861)” in **Le Tour du Monde**, 1863, p.219-337
28. พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษใน ค.ศ. 1864 โดยน้องชายของเขา (หรือพี่ชาย) และพิมพ์อีกครั้งใน ค.ศ. 1867 โดย Ch.Pym
29. ใน ค.ศ. 1831, จำนวน 32 หน้าต่อจำนวน 145 หน้า ใน **Annales de la Propagation de la Foi** ; ใน ค.ศ. 1839 มี 8 หน้า ต่อจำนวน 12 หน้าใน **Bulletin de la Société de Géographie**
30. “จดหมายเรื่องราชอาณาจักรสยาม” ของพระชื่อ Bruguère ใน **Nouvelles Annales des Voyages**, LV(1832), p.223-242 และ LVI (1832) p. 134-333 เป็นงานประเภทที่เราสามารถสังเกตจากข้อความต่อไปนี่ “ดูจากทำที่ปัจจุบันของราชอาณาจักรสยามที่เปิดให้คนยุโรปหาผลประโยชน์จากเมืองอันอุดมสมบูรณ์เพื่อส่งออก บริษัทอินเดียของอังกฤษได้เริ่มทำการค้ากับชาตินี้แล้ว และนับวันความสัมพันธ์ทางการค้าของสองประเทศนี้ก็ยิ่งมากขึ้น” (p.333) พระสังฆราช Pallegoix ก็มีงานเขียนประเภทนี้เหมือนกันในบทความของท่านเรื่อง “การเดินทางไปจีนทური”(อ้างแล้ว) ในบทความนี้ท่านเล่าถึงแหล่งที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ตามทางที่ท่านผ่าน ซึ่งเท่ากับเป็นการชี้แนะให้พ่อค้า เช่นเดียวกับแผนที่ประเทศไทยของ

- ท่านที่ Léon de Rosny นำมาทำใหม่ (คัดย่อจากรายงานที่เสนอต่อ Société asiatique เรื่องแผนที่ราชอาณาจักรสยามของ Pallegoix, Paris : Imprimerie Nationals, 1855) ให้ประโยชน์คือ “...น่าสนใจมากสำหรับผู้ศึกษาเรื่องของสยาม และมีประโยชน์มากสำหรับนักเดินทางชาวยุโรปที่สนใจทางวิทยาศาสตร์หรือทางอุตสาหกรรมเพื่อให้มาประเทศนี้”
31. C. Lavollée, “ราชอาณาจักรสยามและคณะทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ” ใน *Revue des Deux Mondes*, t.6, 15 nov. 1857, p. 336
  32. “บันทึกของคณะทูตประจำสยามโดยจอห์น ครอบฟอร์ด...” in *Bulletin de la Société de Géographie*, 1ère série, X, 1828, p. 67
  33. “บันทึกจากการเดินทางปากแพรก” (คือจากจดหมายของนาย Clémenceau, มิชชันนารีประจำกรุงเทพฯ ที่เขียนถึงนายลองกลัว (Langlois) เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 1838), in *Bulletin de la Société de Géographie*, 2e série, 13, 1840, p.35-37
  34. “ราชอาณาจักรสยาม” in *Nouvelles Annales des Voyages*, 4, 1820, p.443
  35. “จดหมายนาย Bruguière มิชชันนารีถึงนาย Langlois”, *Annales de la Propagation de la Foi*, 3, no XV, 1828, p. 234-271
  36. ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 ดูเหมือนว่าแคนฟอร์เบง Forbin เป็นคนแรกที่เขียนงานวิเคราะห์ประเภทนี้
  37. “บทคัดย่อจากจดหมายของนาย Clémenceau มิชชันนารีจาก La Congrégation des Missions étrangères ถึงบิดามารดาของเขา”, in *Annales de la Propagation de la Foi*, XCIV, 1844 (พฤษภาคม) , 16 p. 276
  38. “ข้าพเจ้ามีเวลาอยู่ที่นั่นน้อยเกินไปที่จะสามารถเขียนเรื่องที่น่าสนใจของประเทศนี้ให้ท่านฟังได้ ข้าพเจ้าเห็นแต่ว่าไม่มีอะไรเหมือนกับยุโรปเลย”, in *Annales de la Propagation de la Foi*, t. 7, 1834-1835, p. 395
  39. Henri Mouhot, *อ้างแล้ว*, p.219
  40. “...Henri Mouhot ล่องขึ้นมาทางแม่น้ำ(เจ้าพระยา-ผู้เขียน) และเดินทางต่อมาทางบกจนถึงโคราช, ชัยภูมิ...” in *Histoire Universelle des explorations*, Paris, t. IV, p. 130
  41. “ท่าน (หมายถึงเจ้าเมือง) เสนอบ้านให้ข้าพเจ้าสองหลัง หลังหนึ่งอยู่ในชนบทที่ห่างไกล อีกหลังหนึ่งอยู่บ้านของท่านเองและใกล้โรงพยาบาล ข้าพเจ้ารับหลังนี้เพื่อจะได้อยู่ใกล้ชิดกับคนที่ข้าพเจ้าต้องการพบและรู้จัก” (จาก “การเผยแพร่ศาสนาในสยาม” in *Annales de la Propagation de la Foi*, I, no VI, 1825 (สิงหาคม) p.76)
  42. PALLEGOIX, *บันทึกความทรงจำเกี่ยวกับการเผยแพร่ศาสนาในสยาม*, Paris, 1853, p.21
  43. “มีภาษาพูด 20 ภาษาที่ต่างกันในการอาณาจักรสยาม ที่พูดกันแพร่หลายเป็นภาษาโปรตุเกส อังกฤษ มาเลเซีย และภาษาไทย” (Bruguière, “จดหมายเรื่องราชอาณาจักรสยาม”, *อ้างแล้ว*.P.322)
  44. “การสนทนาแลกเปลี่ยนใช้ภาษาอังกฤษ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงตรัสได้อย่างคล่องแคล่ว” (Ed. Du Hailly, *อ้างแล้ว*, p. 322) “...ข้าพเจ้าต้องแปลจดหมายติดต่ออันมีจำนวนมากมายของข้าพเจ้าที่ติดต่อกับพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์และรัฐมนตรี” นาย Montigny เขียนไว้ (*อ้างแล้ว*, p.239) “จดหมายทั้งสองฉบับที่ข้าพเจ้านำมาถวายพระเจ้าแผ่นดินได้ถูกนำไปให้พระสังฆราช Pallegoix ก่อนเพื่อแปลเป็นภาษาไทย นาย Lamaudie ไม่อยู่ นาย Clémenceau จึงแปลแทน ซึ่งไม่ผิดเลย เพราะเขาแปลจดหมายของท่านออกมาเป็นภาษาอังกฤษโดยผ่านมือจากหลายคน ในที่สุดนาย Duclos จากบริษัท Hennekind and Catteau รับไปแปล

ทั้งหมดผลก็คือในจำนวนคนที่เห็นจดหมายของท่านนำไปลงหนังสือพิมพ์ที่สิงคโปร์” (Montigny, เรื่องเดียวกัน, p. 476)

45. เช่นเดียวกับพลเมืองจากประเทศอื่น ๆ ราชทูตอังกฤษที่ไปสยามในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่พูดภาษาไทย “เซอร์จอห์น พูดภาษาจีนกวางตุ้ง คนกวางตุ้ง ถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาจีนฮกเกี้ยน (Fukien) จีนฮกเกี้ยน แปลออกเป็นภาษาไทย ทำให้นึกว่าความคิดของคน 2 คน จะเป็นอย่างไรเมื่อต้องผ่านการถ่ายทอดเป็นจำนวนมากเกือบเท่ากับการเปลี่ยนชาติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” (C. Lavollée, อ้างแล้ว, p. 350)
46. “จดหมายจาก Bruguère... ถึงนาย Langlois...” อ้างแล้ว, p. 234
47. “หนึ่งในคนรับใช้ของข้าพเจ้าเป็นคนเขมร อีกคนเป็นเวียดนาม ทั้งสองคนนับถือศาสนาคริสต์และรู้ภาษาละตินและภาษาอังกฤษเป็นบางคำ ซึ่งพอนามผสมกับภาษาไทยที่ข้าพเจ้าพอทราบบ้าง คิดว่าคงพอเพียงในการที่จะทำให้คนเข้าใจ” (Henri Mouhot, อ้างแล้ว, p. 16)
48. ในสมัย Restauration ของฝรั่งเศส มีผู้ใหญ่จำนวน 1 ใน 3 ของประชากรที่อ่านออกและเขียนได้ กฎหมาย Guizot (ค.ศ. 1833) เป็นกฎหมายฉบับแรกที่วางระเบียบให้กับโรงเรียนประจำตำบล
49. ยกตัวอย่างภาพที่ไม่ตรงความจริงสัก 2-3 ภาพ ในหนังสือของ Pallegoix : ภาพหนึ่งเป็นหญิงชาว ยุโรปนั่งอยู่บนเก้าอี้ที่วางไว้เฉย ๆ บนหลังช้าง (!) ในมือหนึ่งมีนก ทาสชาวพื้นเมืองถือร่มอยู่ข้างหลัง หลังช้างมีผ้าผืนหนึ่งปูชายผ้านำมาผูกไว้ได้ท้องช้าง (!) หางช้างมีลักษณะเป็นหางหมู (!) ท้ายช้างมีลิงห้อยอยู่หนึ่งตัว ใกล้เท้าช้างมีหนูหนึ่งตัว (!) อีกภาพหนึ่งมีคำบรรยายใต้ภาพว่า “โจเซฟ ชมและฟรองซัว แก้ว เด็กหนุ่มสยามที่พระสังฆราช Pallegoix พามาฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. 1852” นี่ก็เช่นกัน หนึ่งในเด็กชาย “สยาม” ไร้ผมจุกเช่นเดียวกับเด็กสยามทั่วไป แต่ใส่เสื้อผ้ากึ่งยุโรป กิ่งจีน อีกคนใส่เสื้อผ้าแบบเด็กชายชาวมาเลเซีย มีผ้าพันรอบศีรษะ (Mgr. Pallegoix, พรรณนาเรื่องราวอาณาจักรไทยหรือสยาม, ภาพประกอบจากหน้า 198 และหน้า 224)